

MÁTÉ Gábor

VÍZKEZELÉS ÉS ERDEI SERTÉSTARTÁS A SZERÉMSÉGI BÁZAKÖZBEN¹

BEVEZETŐ

A Báza (Bosut) és a Sztudva (Studva) folyók a Száva vízrendszerének részét képezik, a lapályaikon terjeszkedő hatalmas erdők Európa legnagyobb összefüggő síkvidéki erdőségei közé tartoznak. A Duna mellékén csak két ehhez hasonlítható erdőség van: a Kopácsi-rét és a Gemenci-erdő. Úgy a Duna, mint a Száva mellékének képét az ember jelentősen befolyásolta. A legmeghatározóbb beavatkozásokat a vízrendezések és az utóbbi 200 évben bekövetkezett üzemszervezeti és vízgazdálkodási változások okozták, melyek következtében a vízjárás, az ártér hasznvétele, valamint a természetes vegetáció és a művelési ágak térbeli elrendeződése jelentősen megváltozott. A Szerémségben is, akárcsak a mai Magyarország területén főként a nagybirtok, majd az állam szerzett használati jogosítványokat, a területkezelés terén a vadászat és az erdőgazdálkodás érdekei lettek meghatározók a helyi paraszti gazdaságok érdekeivel szemben.

A horvátországi Zsupanyától (Županja) a szerbiai Marótig (Morović) terjedő erdőség több szempontból is különbözik a magyarországi ártéri erdőktől. Írásomban ezen különbségek okairól, a szerémségi ártér jelenlegi vízkezelési sajátosságairól szeretnék beszámolni, továbbá kiemelten foglalkozom az erdei sertéstartással, ami a Kárpát-medencében egyedülálló módon maradt fent a térségben.

2014 decemberében egy hallgatókból és kutatókból álló csoporttal egyhetes gyűjtőúton vettünk részt a Bázaköz peremén fekvő, Višnjićevóban és Maróton.² (1. kép) A terepmunkát a MTA ÖK Ökológiai és Botanikai Intézete és a vajdasági Tartományi Természetvédelmi Intézet (Pokrajinski zavod za zaštitu prirode) munkatársai szervezték.³

¹ A szerző a tanulmány készítése idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült (BO/00620/14/1).

² A tanulmányban szereplő magyar földrajzi nevek (település- és folyónevek) a hivatalos magyar helységneveken (ZENTAI László (szerk.) 2000.; KSH 1910. 470–477.) és a Hajdú-Moharos – Hevesi-féle (2000) természetföldrajzi besoroláson alapulnak. Višnjićevonak nincs magyar megfelelője, a település nevét Grk-ről változtatták meg a XX. században.

³ A kutatócsoport magyarországi tagjai voltak: Demeter László – PTE TTK doktorandusz; Molnár Ábel – SZIE egyetemi hallgató; Varga Anna – MTA ÖK ÖBI tudományos segédmunkatárs, Nagy Zoltán SZIE egyetemi hallgató. A kutatást Kiš, Alen (Tartományi Természetvédelmi Intézet, Szerbia), Szabados Klára (TTI) és Varga Anna szervezték, segítségüket ezúton is köszönjük! Külön köszönjük Biljana Panjković asszonynak a TTI igazgatójának a támogatást! A tanulmány szakmai lektorálásában Alen Kiš, Szabados Klára és Varga Anna nyújtott pótolhatatlan segítséget.

ERDŐK KITERJEDÉSE, VÍZRAJZ ÉS MORFOLÓGIA

A vizsgált terület erdőségei a XIX–XX. századi erdőirtások dacára manapság is óriási kiterjedésűek. A Szerbiához tartozó Báza-erdő (Morovičko-bosutske šume) 22 ezer ha (21.852). A horvát területeken található Szpacsva-medence (Spačvanski bazen) erdei 43 ezer (42.992) hektár nagyságúak.⁴ Együttes területük 65 ezer hektárt (64.844) tesz ki.⁵ Az erdőség túlnyomó része állami tulajdonban van.

A Száva szabályozása más magyarországi folyókhoz hasonlóan a XVIII. században indult. A folyó alsó, a tanulmányban vizsgált szakaszát azonban nem szabályozták átfogóan. A katonai térképek tanulsága szerint a kanyarulatokat nem vágták le és a mellékvizeket sem kanalizálták. Ez az egyik fontos adottság, ami megkülönbözteti a Duna és a Tisza magyarországi szakaszaitól, amelyeken teljes körű szabályozást végeztek, a mellékfolyók rendezését is beleértve.

A Száva bal oldalának jelentősebb folyói a Báza, a Sztudva, a Szpacsva, melyeket a helyiek „erdei folyóknak” hívnak, mivel kis esésű, kanyargós medrűket többnyire erdők szegélyezik.⁶ Közülük a legnagyobb a Báza (Bosut) folyó, amely a bródi hegyekben ered, de a síkságra érve a Száva fattyúágaként is funkcionál(t), erre utal a meder morfológiája is. Zsupanya és Štitar között egy – minden bizonnyal ázott – csatorna kötötte össze a Szávával, melynek elvágásával a XIX. század végén drasztikusan csökkent a mederben áramló víz mennyisége. Az ezt követő időszakban a Száva árhullámai a Báza torkolatától hatoltak fel annak árterületére. A XIX. század végén a torkolatnál zsilip épült, így a Báza ártere az év nagy részében lefolyástalan medencévé vált. A térség fő folyóját, a Szávát a szabályozások során véd-töltésekkel választották el az egykori árterétől, 1978-ban pedig a Báza torkolati pontján, Boszútnál (Bosut) modern, pumpákkal ellátott zsilipet építettek a további lecsapolások céljából. Az erdő- és mezőgazdálkodás egyre inkább megérzi a megváltozott vízjárás negatív hatásait.

A Báza vízrendszere jelenleg a Száva víztározójaként funkcionál:⁷ a magas partok és a meder kis esése, a torkolati zsilip segítségével, jelentős vízmennyiség tározását teszi lehetővé. Az erdőség hajdani rendszeres elárasztása a kivételesen csapadékos években előforduló esetenkénti elöntésekre korlátozódott. A Báza vízrendszere feletti Száva-szakaszon, a mai Horvátország területén hat nagy ártéri területet alakítottak vízviisszatartó medencévé és vontak be az árvizek elleni védekezésbe. Ezekhez társulhatna a vizsgált terület is, amely egykoron, más vízparti területekhez hasonlóan elraktározta és lassan engedte vissza a főmederbe a kiáramlott vizet.⁸ A magyarországi folyók közül a Tiszán tervezik (részben már megvalósult) egy ehhez hasonló, vízkivezetéses elven alapuló árvízvédelmi rendszer kialakítását. Míg a Szávánál az ártér természetközeli állapotú részei tárolják el a nagyvízi víztömegeket, a Tisza mentén épített tározókkal tervezik ugyanezt (például a cigándi, tiszaroffi, hanyi, beregi tározó) megvalósítani, melynek járulékos költségei (építés, fenntartás)

4 ILIJAŠ, Ivana – JEREMIĆ, Jasna – KIŠ, Alen – PREDIĆ, Tihomir – RIBARIĆ, Andreja [2016] 21., 44.

5 A legnagyobb magyarországi ártéri erdőség, a Gemenci-erdő területe 18.000 hektár.

6 A Báza esése Vinkovcától a torkolatig (Boszút) mindössze 10 méter.

7 A Száva menti víztározókkal kapcsolatban lásd: FAP 2009. 12.

8 FAP 2009. 10.; GUGIĆ, Goran 2009. 79–80.

lényegesen nagyobbak. A Báza esetében problémát jelent ugyanakkor, hogy a Száva vizét csak nagyvíz esetén engedik ki a Bázába, az áradások akár háromszor magasabbak lehetnek mint a korábbiak voltak. A tározó funkció előtt kialakult, nagyjából természetes növényzetre gyakorolt hatásait ma még nem lehet felbecsülni, ám a változás több területen is érzékelhető. A legjelentősebb, hogy a szlavón-tölgy állományainak állapota a talajvízszint-süllyedés miatt romlik és területük is zsugorodik.⁹

A vízszintcsökkenés ellenére a vízmedrek helye és az ártér alapvető morfológiája nem változott. A folyóból kiáramló víz mélyebb szállító mederbe, „barába” jut. A magasabb ártéri szintekre érve a víz laposabb, szétterülő medrekbe, fenekekbe jut, amit „mlakanak” hívnak. A mlaka-k (az Ormánságban ismert a *maláka* kifejezés) vize nyáron kiszáradhat, de ezek is élő kapcsolatban lehetnek a főágakkal. Az ártérből kiemelkedő részeket „gredának” nevezik, aminek a magyar népi elnevezése a Duna mellékén *görönd*. Ezek az ártéri árvízmentes felszínek nagyon fontos szigeteket képeztek hajdanán, „stanoknak”, szállásoknak, disznótanyáknak adtak helyet, később erdészeti objektumokat építettek rájuk.

TELEPÜLÉS A TÁJBAN

A települések a magas-ártéri szinten és az ártér peremi magas-terazon helyezkednek el. Egy vagy többtűcs, szalagtelkes alaprajzzal rendelkeznek ma is. Jelenlegi formájukban mérnök által, a kamarai igazgatás alatt megszerkesztett falvak képét mutatják. Minden bizonnyal nincs szerkezeti kontinuitás a török előtti és a mai falvak között. Sőt az esetek nagy részében topográfiai kontinuitásról sem beszélhetünk. A régi falvak ugyanis részint a török kori háborúk miatt, részint pedig az áradások következtében helyet változtattak. Az elhagyott falvakra a selište, staroselo, illetőleg a varos helynév utal.¹⁰ A térség egyébként vegyes nemzetiségű és vallású. A középkorban és a török kor elején főként horvátok, kisebb részt magyarok lakta terület volt, amit az egykori török adóösszeírások és a térségben fennmaradt középkori katolikus templomok (pl. Marót) bizonyítanak. Jelenleg a szerbiai részen a szerbek, a horvát területeken a horvátok alkotják a többséget.

A XVIII–XIX. században mind az erdőségben, mind pedig annak a peremén fekvő falvakra jellemző volt a szállásosság.¹¹ A szállások az alluviális, ártéri szinten helyezkedtek el, a katonai felmérés térképein is jelölték őket, de a helyi emléktárgyakban is előjönnek.¹² Elevezésük „stan” vagy „salaš”. A kiemelkedő helyeken épült szállásokon szarvasmarhát, juhok és sertést tartottak. Az istállók, aklok körül kertek és szántók feküdtek a természeti adottságoknak megfelelő elrendeződésben. A XX. században a szállásokon laktak is, egyes épületeket az 1970-es évekig használtak. A maróti visszaemlékezések tükrében a szerémségi szállások olyan komplex gazdasági

9 STOJANOVIĆ, Dejan B. – LEVANIČ, Tom – MATOVIĆ, Bratislav – ORLOVIĆ, Saša 2015. 13.

10 A szerb és a horvát falu szó jelentésváltozására és településtörténeti összefüggéseire vonatkozóan: Andrić 2013. Az említett helynevek az I. és a II. katonai felmérés térképein szerepelnek. (www.mapire.eu)

11 A szállásosságról elterjedéséről összefoglalóan: HOFER Tamás 1960.

12 II. katonai felmérés térképlapjai (www.mapire.eu).

telephelynek mutatkoznak, mint amilyenek a sárközi magyarok és a Duna menti sokácok ártéri szállásai voltak. A katonai térképek tükrében feltűnő, hogy a jelenség a Báza és a Száva közti térségre korlátozódik. Legalábbis sem a Száva alsó folyása mentén (Szévaszentdemeter és Belgrád között), sem a Vukovár környéki, területeken nem jelentkezik. A szerémségi szállásosság a magyar szakirodalomban Hofer Tamás néhány mondatos (Milovan Gavazzi-ra hivatkozó) említése kivételével teljesen ismeretlen jelenség.¹³ Éppen ezért jövőbeli kutatása igen fontos feladat.

A táj jellegzetes építményei még az erdőgazdálkodással és vadászattal összefüggésben létrejött erdészlakok, vadászházak, fadepók és a fa elszállítására épített kisvasút is, melyek a XIX. század nagy fakitermelési láza alatt létesültek.

ERDEI ÁLLATTARTÁS A FELSŐ-SZERÉMSÉGBEN

Az erdei állattartás hagyománya és emlékezete

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy az állattartás múltjával kapcsolatos említéseket, adatokat összegyűjtse a történeti távlatok érzékeltetése végett azonban érdemes megemlíteni, hogy a terület a török alóli felszabadulás után a katonai határőrvidék része lett. A sertéstartás múltjára fényt vet az az adat, hogy a XVII. század végi határőrvidéki összeírásokban külön kitérnek a sertéstartás nagy jövedelmezőségére.¹⁴ A térségben és egész Szerbiában nagyon nagy jelentősége volt a sertéstartásnak. A sertés a statisztikák és az egykori úti beszámolók szerint a XIX. században a szerbek legfontosabb haszonállata volt.¹⁵ A sertéstartás a határőrvidéki horvátokra is jellemző volt és Bázaköz északi és nyugati felén fekvő horvát falvakban éppúgy általános gyakorlat volt. Elterjedése és gazdasági jelentőségének fennmaradása összefüggött a határőrvidék eltérő társadalmi és gazdasági berendezkedésével, továbbá a relatíve alacsony népsűrűséggel. Takács Lajos a dunántúli erdei sertéstartással foglalkozó monográfiájában is ír a Száva melléki „rác” sertéstartókról, akik a dunántúli sertéskereskedelemre és sertéstartásra is nagy hatással voltak.¹⁶

A Bázaköz erdeiben a XVIII. század közepétől erdőgazdaságot alakítottak ki, de az erdei állattartást nem szüntették be. 1978-ban a területet (a mai horvátországi területeken is) a katonaság vadászterületévé nyilvánították és betiltották a sertéstartást. Ebben az időszakban nemcsak a sertések legeltetése lett tilos, hanem a katonai zónában lévő juh- és marhalegelők használata is. Ekkor épült ki a modern zsilip is, így az áradások hatékony kizárása is elősegítette a felhagyott legelők beerdősödését. A rendelkezéssel egyet nem értő és ellenálló sertéstartók disznait a katonaság távolította el az ártérből és szállította be a falvakba.¹⁷ A sertéstartásra a második csapást a jugoszláv háború mérte, ami szétzilálta a helyi társadalmi viszonyokat és megnehezítette a megélhetést. A sertések között elterjedt a patkányok okozta

¹³ HOFER Tamás 1960.

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár U et C 126 : 11 (b) 1692. október 9. (www.archivportal.hu)

¹⁵ HALPERN, Joel 1999. 81–84.

¹⁶ TAKÁCS Lajos 1983. 12–23.

¹⁷ Történeti forrásokban nem említik a ma elterjedt konda kifejezést, helyette a sereg, a farka és a nyáj kifejezést használják. TAKÁCS Lajos 1983.

trichinellózis. Jugoszlávia széthullásával az egységesen kezelt Felső-szerémségi erdőség is kettéoszlott. Horvátországban állategészségügyi okokra hivatkozva az EU csatlakozás után megtiltották az erdei állattartást.¹⁸ Szerbiában a háború végétől kezdve a tevékenység azonban ismét engedélyezett.

Maróton és Višnjićevóban 40 családi gazdaságban tartanak még extenzív módon sertéseket. Ezek közül 9 tanyahelyet látogattunk meg és 8 gazdával készítettünk állattartással kapcsolatos félig strukturált interjút.

A sertéstartás szűkebb környezete

A sertéstanyák állandó helyen vannak. Jellemzően vízágak (barák, mlákák) közelében, az építményeket az árvíz által elöntött területekből kiemelkedő gredákon (övezatonyonok) építik. A tanyahelyek családon belül öröklődnek. A Lozianin tanya például már az 1850-es évek óta adatolhatóan ugyanazon család tulajdonában van. A tanyahelyek közötti távolság 500 és 1000 méter között van. A gazdák közti íratlan szabály, hogy 500 méternél közelebb nem építenek disznótanyát.

Fontos kihangsúlyozni, hogy az erdei sertéstartás esetében nem kizárólag „makkoltatásról” (žirenje) van szó, mivel a mocsarakkal tarkított területen a sertés makk (žir) nélkül is talál magának táplálékot. A vajdasági Tartományi Természetvédelmi Intézet kutatói szerint szárazabb erdőben nem is lehetne egész évben sertést tartani, mivel nincs elég fehérjedús állati táplálék. Másfelől pedig az erdei sertéstartás olyan összetett gazdasági gyakorlat, ami a múltban összekapcsolódott más, erdőn végzett haszonvételi és gazdálkodási módokkal is (marhatartás, gyümölcsstermesztés, halászat, szántóföldi gazdálkodás, rétgazdálkodás).¹⁹ Az erdei sertéstartás mára „magára maradt” és az erdőből kikerültek ezek a valamikor vele szorosan összekapcsolódott tevékenységek. A makkhullás nem befolyásolja a sertések számát, legfeljebb a sertések legeltetési helyére és súlygyarapodására van hatással. A sertés egész évben az erdei legelőn van. A legelőn fellelhető növényi és állati táplálékokat eszi. Gótét, gilisztát, békát, halat illetve muhart, feketediót, gyertyánmagot, sást, gyökereket. A makk ugyanakkor kiváló lehetőséget ad a súlygyarapításra és a gazda számára a haszon növelésére.

A sertésekkel műveltetik az erdőt. A disznók a tanya környékén minden talpalatnyi földet átforgatnak, tisztán tartják az erdőt, megtisztítják a cserjéktől, sarjaktól, tönköktől. (2. kép)

A pásztorok általános véleménye szerint ez kifejezetten előnyös az erdőgazdálkodásra nézve, segíti az erdőszet munkáját, mert tisztán tartja az erdőt, és javítja a talajok vízháztartását. A tanyáktól pár száz méterre lévő, kevésbé intenzíven használt erdőrészekben segítik a tölgy magról való felújulását. A disznótartásra nézve legjobb a mocsaras mélyedéseket tartalmazó vegyes-erdő, mert ott az állat minden

¹⁸ Egy horvátországi sertéstartó szerint a horvát erdei állattartás betiltásának oka egy sertésjárvány volt, amely miatt a hatóság karantént rendelt el, majd az állattartást megtiltották. A vizsgálatok eredményeit az állattartók nem kapták meg, ezért az esemény és a tiltás háttérében piacvédelmi háttéralkut sejtnek.

¹⁹ A terminusok és az erdei sertéstartás lényegére nézve mérvadó: TAKÁCS Lajos 1983. 3–8.; KOVÁCS Endre 1998.

táplálékot megtalál. A disznó falánkságát jelzi, hogy az erdőben a bicikliket szögre, ágra akasztják, mert az állat a gumit is szétrágná. Általános vélekedés az is, hogy a disznók sokkal egészségesebbek a kinti, erdei környezetben, mint a zárt tartásmódnál. Erre jó fényt vet, hogy igen ritkán kell csak gyógyszerezni őket és a kocák 17 évig is termékenyek maradhatnak.

SERTÉSEK SZÁMA, FAJTAVÁLTOZÁS

Jelenleg majd 5000 hektáron tartanak disznót, az erdészet vezetőjének elmondása szerint mintegy 300 darabot tartanak nyilván, ami a terület nagyságához viszonyítva kevés. Az 1970-es években ugyanezen körzetben a legeltetés még 20.000 hektáron zajlott és mintegy 30-50 ezer ennyi disznót tartottak. A disznók után az erdészet legelőpénzt szed. Makktermő években többet, mint a makk nélküliekben. A disznók pontos számát ugyanakkor nem lehet megmondani. A gazdák szerint „nem igazi disznótartó, aki tudja, hogy hány disznója van!” Ennek nyilván gyakorlati okai vannak: az állatlétszám pontos bevallása gazdaságilag nem volna kifizetődő.

A mezőgazdaság-történet fontos és gyakran vizsgált kérdése a fajtajelleg. Talán meglepőnek tűnik, de a szerémségi disznók nagy része angol disznó, amit „engleskának, yorkshire”-nek neveznek. Az emlékezetben élő legrégebbi helyi tájfajta az ún. „sremskacrnalasa” vagy feketedisznó volt. Ezt a „mangulica” váltotta fel, majd a már említett angol fajták következtek. A vaddisznóval való keveredést általában nem szeretik a gazdák, mert a félvad állat lassabban nő. Ezért a gazdák a kocákat igyekeznek elzárni a vad kanoktól. Egyes gazdák szerint azonban épp az ilyen „nászból” származó, félvad disznók a legjobban értékesíthetők. A szerémségi régi fajta mára kiveszett. A visszaemlékezések szerint közepes termetű, 80-100 kilósra növő fajta volt, amely kevés malacot ellett. Szőre egyenes, színe fekete, hasa színe fehér volt (fecskéhasú). (3. kép)

TARTÁSMÓDOK ÉS TÁRSADALOMSZERKEZET

A maróti és višnjićevói sertéstartás sohasem a szegények foglalkozása volt és ma sem az. Megfelelő gazdasági, üzemszervezeti háttér kell hozzá. A világháború előtt a lófogattal, és takarmánytermeléshez szükséges földekkel (kukorica, tök stb.) rendelkező gazdák „kiváltsága” volt. A mai gazdák mindegyike rendelkezik mezőgazdasági gépekkel és többségük termőföldekkel is, ahol a kiegészítő takarmányt biztosító kukoricát termesztetik.

A sertések nagyon jól értékesíthetők. (4. kép) Húsukat Szerbia szerte szeretik és keresik. A vásárlók házhoz jönnek a disznóért. A családi gazdaságokat eltérő legeltetési gyakorlat jellemzi, ami függ a családösszetételtől és a gazda egyéb elfoglaltságától, és attól hogy fő- vagy részmunkaidőben foglalkozik a disznókkal. A gazdák egy része állandóan kint tartja a disznait az erdőn. Egyesek csak a kocákat tartják ott és elletik, a többség azonban otthon elletti őket és a malacokat viszi ki erdőre, ahol egy,

legfeljebb két évig nevelkednek, híznak. Újév táján megpróbálnak mindent eladni, az öregebb disznónak ugyanis nincs jó ára, csak akkor tartják tovább, ha nem tudják eladni. A disznótartás fennmaradásában nagyon fontos körülmény, hogy az erdészet helyi származású erdészeket (is) alkalmaz, akik között van disznótartó is. A maróti erdészet vezetője is egy régi sertéstartó családból származik. Elmondható tehát, hogy a tevékenységet a helyi szokásjoggal és gazdasági helyzettel tisztában lévő emberek felügyelik.

TELEPHELYEK JELLEMZÉSE

A környezet megismertetése után tekintsük át a disznótanya (*svinjac*) alapvető építményeit, ami egy régi alapokon építkező, de a változást és adaptációt is tükröző tartásmódról tesz tanúbizonyságot. A disznósgazda (*svinjar*) számára hajlékot jelentő épület a kunyhó, szerbül *koliba*. A kunyhók voltaképpen csak egy dologban egyeznek meg, mind egysejtű épület. Alapanyagukat tekintve azonban sokfélék. Épülhetnek téglából, paticsfallal (*pleter*) vagy boronafallal. A legrégebbi építményt a Lozianin család régi tanyahelyén található, ami az elbeszélések szerint az egész erdőség utolsó régi módon épített pásztorhajléka. Az itt álló csücsköskunyhó, szerbül *šiljkara* egy karóváz, térdmagasságig fonott falú építmény, melynek héjazata szalmából van, de a visszaemlékezések szerint korábban gyékénnyel fedték őket. (5. kép) Egy másik tanyán kiszuperált kenyeres autó, illetőleg egy lakókocsi töltötte be ugyanezt a funkciót. (6. kép) A tanya tulajdonosa – mivel kereskedelemmel is foglalkozott – üzleti kapcsolatai révén tett szert a modern és mozgatható hajlékokra.

A kunyhókat kertelik. (7. kép) A régi magyar kert szóhoz hasonlóan az *ograde* kifejezés kerített helyet és kerítést egyaránt jelent. A leggyakoribb a léckerítés, de előfordul a fonott kerítés is (*pleten*). A kertben takarmányt, szerszámokat tárolnak, és az itt felállított asztalnál étkeznek. A kertben gyümölcsfák is vannak. Többnyire alma és szilvafák, gyakran régi fajták. A vad gyümölcsfákat oltják.

A hízók számára nem építenek enyhelyet. Az akol (*obor, kočine*) többnyire a kocák számára készül, amiket elléskor és a kismalacok felerősödéséig tartanak itt. (8. kép)

Jellegzetes épület a kukoricatároló (*čardak*). Melynek újabb és régi formái is megfigyelhetők. A hagyományos čardak lábon álló, deszka vagy lécből készült, nyeregtetős épület, góré. (9. kép) Újabban a háztartásból kiszuperált hűtőládákat is takarmánytárolásra használják. Ekkor a láda alá valamilyen emelvényt szerkesztenek, hogy a disznók ne férhessenek hozzá a dobozhoz, illetőleg a hűtő ne rohadjon szét idő előtt. (10. kép)

A disznótanyákon ezen felül tókák, dagonyák (*kaljužište*) is találhatóak. Magyarul talán a förtés szó illene rájuk leginkább, ami a dunántúli rideg sertéstartás jellegzetes kifejezése volt.²⁰ A förtések az élelemszerzés mellett a rovarok, legfőképp a szúnyogok elleni védekezést szolgálják, a sár ugyanis a disznó bőrére száradva hathatós védelmet nyújt velük szemben. Emberi szükségletek kielégítése végett a tanyákon kutat (*bunar*) is ástak.

²⁰ TAKÁCS Lajos 1983. 82–83.

Mivel a pásztorok élettere az erdő, az erdőben pedig sok víz van elképzelhetetlen az élet halászszerzők nélkül. A gyűjtés sajnos nem érinthette a halfogás különböző módjait, praktikáit, napi és éves ritmusát, azonban halász, illetve horgászszerzők több helyen is láthatók. Egy helyen tapogató, másutt horgászbót száradt a pásztortanya falán, illetve egy közeli fán. A halak, mint már említettük, a disznók élelemszerzésében fontos szerepet töltenek be. Annyira így van ez, hogy a disznótartás a tanyák környéki tervszerű haltelepítést, halgazdálkodást bizonyos fokig korlátozza. A disznók a sekély vízi tavakból illetőleg apadás idején a mélyebbek medrekből is felelszik a halat. Az egyik pásztor ezt a gyakori jelenséget egy történettel is hitelesítette, ami szerint a tanyája melletti vízállásba (Crna bara) ő maga telepített halakat, de a disznók mind kiették belőle. (11. kép) Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a halász- ill. horgászvíz nem fér meg az erdei sertéstartással, sokkal inkább azt, hogy a falánk jószág tökéletesen hasznosítja az ártéri környezet nyújtotta lehetőségeket.

TANULSÁGOK

A Bába és Sztudva ártere mind a vízrendszer állapotát, mind pedig a tájhasználat sajátosságait tekintve a mai magyarországinál korábbi állapotot mutató rendszerként jellemezhető. A mellékvizeket kevésbé szabályozták, a mentett ártéri részeken, a települések környékének kivételével, nem volt drasztikus művelési-ág változás. Fennáll a lehetőség, hogy a Bázaköz egésze harmonikusabban illeszkedjen a jelenleg fennálló árvízvédelmi rendszerbe, mint a cikkben említett magyarországi példák. Jól tanulmányozhatók az ártérre jellemző mikrodomborzati jellegzetességek. Az egykori ártéri erdők vízutánpótlásának elvágása azonban negatív környezeti hatásokat okozott.

A helyi közösségnek generációk óta joga van – ellenszolgáltatásért cserébe – az erdei állattartáshoz, ami ma Magyarországon az erdei állattartást tilalmazó erdőtörvény miatt elképzelhetetlen.²¹ A Száva menti erdei sertéstartás a Kárpát-medence nagy részén létezett extenzív állattartó gyakorlat relikuma, mely minden bizonnyal a neolitikum óta honos a térségben.²² Az erdei sertéstartást a mai erdészeti kezelésbe melléküzemágként integrálták. A tevékenység a mezőgazdasági kisüzemek és az erdészet számára is jövedelmező. A gazdák eltérő tartási gyakorlatot alkalmaznak, egyesek csak az anyadisznókat, mások csak a süldőket viszik az erdőre, megint mások minden disznót kint tartanak. A tartásban kulcsszerepe van a helyi tudásnak, mely a tevékenységet életben tartja és működteti, valamint a család munkaerejének is. Az erdei sertéstartás a biztos jövedelmezősége dacára a megszűnés szélén van. Részben az utódlás megszakadása, részben a helyi konfliktusok (vízügy – erdészet – gazdák) miatt, de az Európai Unióhoz való csatlakozás is számos kérdést vet fel (lásd a cikkben szereplő horvát példát!).²³ Fontos körülmény, hogy törvényileg nem tiltják a legeltetést és a hivatalos természetvédelem is felfigyelt a jelentőségére, fontosnak tartva a terület védelemre javasolt részének majdani kezelésében.

²¹ VARGA Anna – BÖLÖNI János 2009. 72.

²² VARGA, Anna et al 2016.

²³ Az Unió csatlakozása által előidézett helyzetre megoldást nyújthat, hogy az EU 2016-ban agrár innovációs stratégiai módszerként kiemelte az agrár-erdészeti rendszerű gazdálkodást, melynek az erdei állattartás is a része. Mindez különösen Szerbia jövőbeli EU-s csatlakozása kapcsán lehet hangsúlyos.

IRODALOM

ANDRIĆ, Stanko

- 2013 Imenica Vas u staroj slavonskoj toponimiji
Croatia XXXVII. (57). 73–129. Zagreb

FAP

- 2009 Flood Action Plan for the Sava river basin. International Commission for the Protection of the Danube River – International Sava River Basin Commission.
<https://www.icpdr.org/main/activities-projects/flood-action-plans> [2016.08.01.]

GUGIĆ, Goran

- 2009 Managing Sustainability in Conditions of Change and Unpredictability. The Living Landscape and Floodplain Ecosystem of the Central Sava River Basin.
Lonjsko Polje Nature Park Public Service, Zagreb

HAJDÚ-MOHAROS József – HEVESI Attila

- 1997 A Kárpát-Pannon-térség tájtagolódása
In: Kuczka Péter – Száraz M. György – Pávai Patak Márta (szerk.): Pannon Enciklopédia. Magyarország földje. 274–284.
Kertek 2000 Könyvkiadó, Budapest

HALPERN, Joel

- 1999 The ecological transformation of a resettled area, pig herders to settled farmers in Central Serbia (Šumadija, Yugoslavia) during the 19th and 20th centuries
In László Bartosiewicz – Haskel J. Greenfield (ed.): Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology. 79–98.
Archaeolingua, Budapest

HOFER Tamás

- 1960 A magyar kertes települések elterjedésének és típusainak kérdéséhez
In: Gunda Béla (szerk.): Műveltség és hagyomány I–II. 331–350.
Tankönyvkiadó, Budapest

ILIJAS, Ivana – JEREMIĆ, Jasna – KIŠ, Alen – PREDIĆ, Tihomir – RIBARIĆ, Andreja

- [2016] Protection of Biodiversity of the Sava River Basin Floodplains. The relevance of farming and farmland for maintaining the landscape and biodiversity of the Sava floodplains.
Land Use Working Group
<http://www.savariver.com/results%20download/Task%20C%20-%20Land%20use%20analyses.pdf> [2016.03.16.]

KOVÁCS Endre

- 1998 Extenzív sertéstartás a szlavóniai Erdődön
Néprajzi Látóhatár 7. évf. 1–2. sz. 161–162.
Budapest

KSH 1910

- 1912 A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása I. r. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (közread.) Magyar statisztikai közlemények. Új Sorozat, 42. köt. Budapest

STOJANOVIĆ, Dejan B. – LEVANIČ, Tom – MATOVIĆ, Bratislav – ORLOVIĆ, Saša

- 2015 Growth decrease and mortality of oak floodplain forests as a response to change of water regime and climate. European Journal of Forest Research, Volume 134. Issue 3. 555–567. <http://link.springer.com/article/10.1007/s10342-015-0871-5> [2016.09.09.]

TAKÁCS Lajos

- 1983 Erdei sertéstartás a Dunántúlon. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívum 10/2003. 51. d. Budapest

VARGA, Anna et al

- 2016 Changing year-round habitat use of extensively grazing cattle, sheep and pigs in East-Central Europe between 1940 and 2014: Consequences for conservation and policy. Agriculture, Ecosystems and Environment, 8 June 2016. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167880916302730> [2016.09.09.]

VARGA Anna – BÖLÖNI János

- 2009 Erdei legeltetés, fás legelők, legelőerdők tájtörténete. Természetvédelmi Közlemények 15. 2009. 68–79. Budapest

ZENTAI László (szerk.)

- 2000 Magyarország Közigazgatási Atlasza 1914. A Magyar Szent Korona Országai. Talma Könyvkiadó Baja–Pécs

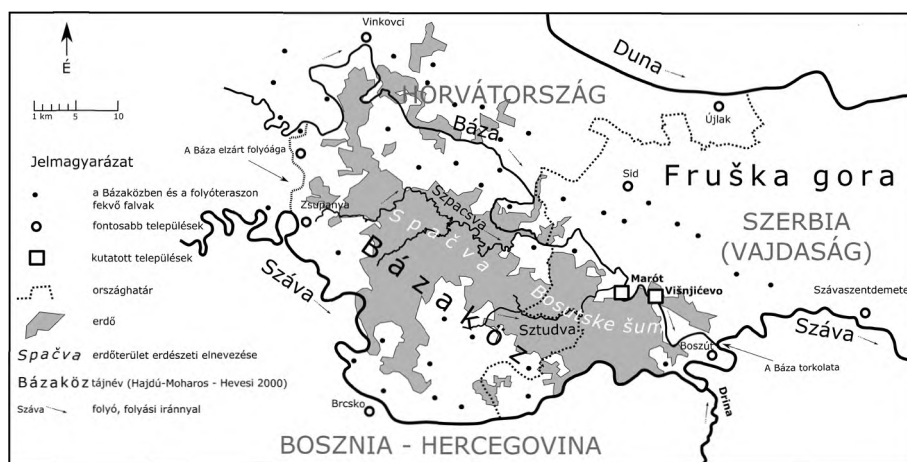
G á b o r M á t é
Water management and pig herding
in the Upper Srijem region, Vojvodina

The upper Srijem region has a peculiar place in the land use of the Carpathian-basin. This paper studies the water management and pig herding practice in the forest of River Bosut and summarizes the empirical observations of a short-term fieldwork.

The forest of River Bosut serves as a retention area for the river Sava. At the Sava, a water pump and a dyke system was built to protect nearby villages from water hazard. Due to the water management of the 1960's some negative impacts occurred, such as the drying and shrinking of oak forests. On the other hand, several advantageous attributes have been preserved. The floodplain has not been transformed drastically; due to the lack of canalization in the region.

The upper Srijem has a long history of pig herding. Nowadays, 40 farmers deal with pig herding in Morović and Višnjićevo. It is a profitable activity, although the number of farmers are decaying. From an ethnographical point of view pig herding displays considerable adaptivity to agricultural regimes. The essence of this pursuit has not changed for centuries, but the agricultural instruments have altered. Subsistence of pig herding depends on the transmittance of local agricultural knowledge, legal conditions and on the resolution of some local conflicts between herders and authorities.

[Translated by the author]

1. kép. A Bázaköz áttekintő térképe
(Az ábrát tervezte: Máté Gábor, 2015)

2. kép. Disznótanya disznókkal a Grčić család tanyáján
(Máté Gábor felvétele, 2004)

3. kép. Keverfajtajellegű disznók a Šerić család tanyáján
(Máté Gábor felvétele, 2004)

4. kép. Értékesítésre szánt disznók felhajtása a pótkocsira Josip Šerić tanyáján
(Máté Gábor felvétele, 2004)

5. kép. Šiljkara (csücsköskunyhó) a Lozianin tanyán
(Máté Gábor felvétele, 2004)

6. kép. Lakókocsiból átalakított, használaton kívüli pásztorkunyhó az Ajvazović tanyán (Máté Gábor felvétele, 2004)

7. kép. Kertelt, sövényfalú, előtetővel és deszkakerítéssel ellátott pásztorkunyhó a Mandušić tanyán. (Máté Gábor felvétele, 2004)

8. kép. Rönkfalú fialtató az Ajvazovič tanyán
(Máté Gábor felvétele, 2004)

9. kép. Talpakon álló lécfalú kukoricagóré a Runjanin tanyán
(Máté Gábor felvétele, 2004)

10. kép. Goran Lukić egy mélyhűtőből kialakított kukoricatárolóval
(Máté Gábor felvétele, 2004)

11. kép. A Crna bara a Lukić tanya mellett
(Máté Gábor felvétele, 2004)